

DOI: doi.org/10.51209/platform.2.6.2022.201-218

УДК: 74+76/766

Вероніка Іванівна ЗАЙЦЕВА,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: nika.zaytseva@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1160-1760

Алла Борисівна БУЙГАШЕВА,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: ABB10@i.ua,
ORCID: 0000-0002-3549-195X

Геннадій Трохимович ЗАДНІПРЯНИЙ,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: h.zadniprianyi@kubg.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-5185-1281

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ СТИЛІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОГО ОФОРМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. Дослідження створення книжки для дітей є вагомим і невід'ємним чинником у питаннях розвитку сучасної книжкової графіки в цілому. Українськими майстрами книжкової графіки II пол. XX ст. було закладено важливі художньо-стилістичні особливості комплексного оформлення

дитячої книжки. Зокрема, вони надавали перевагу смислового й сюжетно-тематичному поєднанню шрифтового оформлення з ілюстративним. Методологія дослідження полягає в застосуванні загальнонаукових методів (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, єдності історичного і логічного) та мистецтвознавчих методів (компаративний, типологічний, описовий). Особливості художньо-образної стилізації зовнішнього оформлення української дитячої книжки II пол. XX ст. досліджено як приклад корисного досвіду у творчій діяльності сучасних художників-ілюстраторів. Практика ілюстрування та макетування книги, як для дітей, так і для дорослих, є надзвичайно складною і різноманітною. У цей період надавалося особливої уваги синтезу всіх елементів книги, від художньої інтерпретації тексту до архітектоніки, ритмічної структури книжки, композиційних систем та ілюстрацій. І в цьому випадку ілюстрація як самостійна проблема не досліджується, вона включена в складну єдність тексту, конструкції і графіки як одна зі складових частин цілого. Так, комплексному зовнішньому оформленню книг для дітей має приділятися особлива увага як провідному елементу у смислового й візуального сприйняттю книжки. Головна складність у роботі ілюстратора полягає в особливостях дитячої психіки, пов'язаної зі сприйняттям уявного світу та реального. Художнику досить непросто вирішувати проблему поєднання логіки літературно-сюжетного й образотворчого простору зі злетом фантазії, яку так цінують діти. Разом із тим, ілюстрації для дітей неможливо розглядати ізольовано від процесу розвитку образотворчого мистецтва, його теорії й історії. Тому надзвичайно плідним об'єктом дослідження є роботи майстрів книжкового мистецтва України II пол. XX ст., що працювали з оформленням літератури для дітей.

Ключові слова: дослідження, книга, мистецтво, ілюстрація, обкладинка, композиція, художник, видавництво.

Вступ. Українське книговидання для дітей має свої багаті традиції. У цьому сенсі важливо простежити стилістичні тенденції художнього оформлення дитячої книжки в творчій трактовці українських ілюстраторів II пол. XX ст., що є предметом дослідження й розкриває зміст та джерело відповідних мистецьких тенденцій у цій галузі образотворчого мистецтва України зазначеного періоду.

Постановка проблеми. У дитячій книжці ілюстрація передовсім є засобом перекладу словесних образів на наочно-зображальні. Літературному сюжету має бути знайдений пластичний еквівалент. Відомо, що у створенні дитячої книжки малюнок часом відіграє важливішу роль, ніж текст. Складність полягає у певній свободі інтерпретації тексту – балансу асоціативного й метафоричного з конкретністю й предметністю зображуваного. Тільки в такому випадку ілюстрації подобатимуться дітям. Адже розглядання, сприйняття образотворчої інформації – найсуттєвіший момент у контакті дитини з книжкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наше мистецтвознавство має величезний досвід у галузі вивчення мистецтва книги. Маємо ґрунтовні дослідження про специфіку книжкової графіки взагалі і дитячої зокрема. Чимало сказано про художню цільність видання й про праці художників-ілюстраторів різних поколінь. Серед дослідницьких робіт, особливе місце посідають праці Леоніда Владича. Так, у його книзі «Мовою графіки» [4] проаналізовано, як змінювались художні смаки та стилі у оформленні літературних творів в різні соціокультурні періоди.

Відома українська мистецтвознавиця Ганна Заварова в своїй статті «Ілюстрація в сучасній книжці для дітей» зауважує, що чимало українських художників-ілюстраторів зверталися у своїй творчості до оформлення дитячої книжки. Автор визначає, що «вузькі проблеми дитячої ілюстрації неможливо розглядати ізольовано від процесу розвитку образотворчого мистецтва...» [5].

Серед праць, присвячених конструктивним і композиційним особливостям книги, найґрунтовніше ця проблематика представлена у праці Бориса Валуєнка «Архітектура книги» [2]. Зокрема, у публікації «Проблеми зовнішнього оформлення дитячої книги» Борис Валуєнко зауважує, що «Основні вимоги до змісту і художніх особливостей зображення впливають із змісту видання, віку читача, а також умов сприйняття та функціонування книжки» [3, с. 158].

Слушною є також аналітика Оксани Ламонової щодо тенденцій розвитку книжкової графіки даного періоду: «Друга половина ХХ ст. почалася для української графіки бурхливо. Кінець 50-х – початок 70-х рр. став не просто розквітом, спричиненим діяльністю групи талановитих митців. Творчість молодих українських (перш за все, київських) графіків, чий шлях розпочався наприкінці 50-х років, вражає цілісністю та наявністю в роботах різних авторів надзвичайно близьких рис, що, однак, у більшості випадків не заважало прояву творчої індивідуальності» [9].

Втім, дослідження творчого доробку українських майстрів із художнього оформлення дитячої книжки потребує більш повного аналізу.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей художньо-образної стилізації зовнішнього оформлення української дитячої книжки II пол. ХХ ст. як прикладу

корисного досвіду у творчій діяльності сучасних художників-ілюстраторів.

Виклад основного матеріалу. Книжкова графіка II пол. XX ст. позначена розквітом ілюстрування для дітей та пошуком нових тенденцій у комплексному оформленні видань. Доробок провідних художників дитячої книги цього періоду представлений розмаїттям творчих манер і навіть систем ілюстративно-шрифтового оформлення.

Розглянемо на конкретних прикладах, як творчий прояв особистості художника ладнатиметься з суворими вимогами дитячої ілюстрації.

Слушним буде звернутися до великого циклу, майстерно виконаних, ілюстративних циклів художників, які співпрацювали з найвідомішим у XX ст. видавництвом дитячої літератури «Веселка». Найпоказовіші у цьому відношенні роботи Сергія Артюшенка, Анатолія Базилевича, Ігоря Вишинського, Володимира Голозубова, Ніни Денисової, Олександра Івахненка, Вадима Ігнатова, Ніни Кирилової, Світлани Кім, Вікторії Ковальчук, Олександра Кошеля, Юлія Криги, Валентини Мельниченко, Миколи Пшінки, Миколи Стороженка та інших. Художники різні за своїми творчими устремліннями та яскравим індивідуальним творчим обличчям щодо української дитячої книжки. Але, чи є щось споріднене між ними? На перший погляд, немає. Та все ж, їх споріднює цілісність просторової системи, заданої всій книжці, різка зміна ракурсів, несподівана гра масштабами й всепроникаючі емоційні образи.

Книжка для дітей – це значна духовна цінність, на ґрунті якої формується світогляд дитини, її уява та фантазія. Так, творчість видатного художника-ілюстратора Володимира Голозубова є актуальною й прогресивною в ракурсі створення оформлення книжки для дітей. Його роботам властиві

повчальність, стильова своєрідність, декоративність. «Художні образи, створені митцем – живі, яскраві, дотепні, вони відповідають дитячому, безпосередньому сприйняттю світу. Водночас ілюстрації В. Голозубова існують в багатовіковому просторі традиційного українського народного мистецтва (рис. 1).

Рис. 1. В. Голозубов.
Ілюстрація до книжки
«Два півники», 1971 р.

Рис. 2. Н. Денисова.
Обкладинка до книжки
«Вези мене, конику», 1991 р.

Митець немов розшифровує зміст літературного твору, наповнюючи малюнки додатковим власним сюжетним навантаженням, що доповнює і збагачує основну дію тексту. Широкий тематичний діапазон дитячої книжки, яскравий світ дитячої уяви та фантазії приваблюють художника» [6].

Мистецтвознавиця і дослідниця української графіки О. Ламонова зауважує, що: «Від митців попереднього періоду (і своїх учителів в буквальному значенні цього слова) київські художники 70-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. перейняли розуміння графіки як абсолютно самостійного та самоцінного

мистецтва, яке не потребує живописних «підпорок» і здатне втілити ту чи іншу думку суто власними засобами й методами» [9].

Так, до прикладу, творчий досвід Ніни Денисової цінний поєднанням лірично-живописного акварельованого начала з точним, детальним відображенням літературного тексту. Художниця навіть у ліричних безсюжетних пейзажах, що супроводжують вірші, створює багато зворушливих деталей, що привертають дитячу увагу. Життєва спостережливість художниці, доскональне знання реалій – все це складники не тільки загальної, але й професійної культури (рис. 2).

Дещо по-іншому розгортаються події в роботах Валентини Мельниченко. Основним формоутворюючим елементом її композицій є лінія, що найповніше реалізує сюжетну оповідність у графіці. Книжки її зроблені з щедрою і веселою вигадливістю, вони багаті на несподівані подробиці й дотепні деталі. В. Мельниченко знаходить власні сюжетні ходи, передбачені текстом, що органічно вплітаються в єдину композиційну схему, яка тримає всі малюнки в макеті книжки. Вільний, експресивний малюнок виступає у тісному зв'язку з вишуканим декоративним кольором, створюючи спорідненість всіх елементів, яка відразу дозволяє впізнавати книжки, ілюстровані В. Мельниченко. Невичерпна вигадливість художниці створює завжди привабливий для малят світ живих пригод (рис. 3).

Особливої уваги потребує культура створення обкладинки для дитячої книжки. Вміння побудувати виразний, гармонійно побудований макет обкладинки є запорукою привабливості й затребуваності видання.

Відомий український дослідник архітектури книги Б. Валуєнко писав: «Для дитячого видання найбільш поширеним є предметно-тематичний (у науково-популярних та

пізнавальних виданнях) і сюжетно-тематичний тип обкладинки. На сюжетно-тематичній обкладинці мистецтвознавці й художники великого значення надають насамперед малюнку» [2].

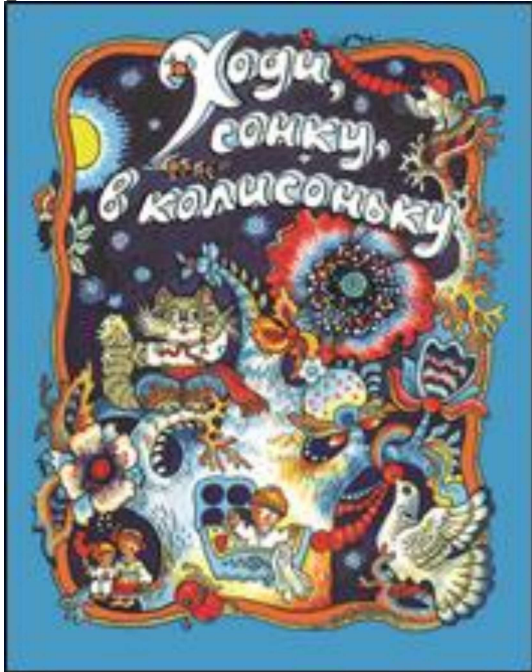

Рис. 3. В. Мельниченко.
Обкладинка до книжки
«Ходи сонку...», 1983 р.

Рис. 4. В. Ігнатов.
Ілюстрація до книжки
«Казахські казки», 1992 р.

Книжкова обкладинка – це не механічне поєднання малюнку і шрифту, а особлива композиція, яка вимагає стильову і змістовну спорідненість лаконічного малюнку з шрифтовою групою.

Одним із тих, хто вдало поєднує оповідні і функціонально-конструктивні прийоми оформлення дитячої книжки – Вадим Ігнатов. Будуючи кожний малюнок як невід’ємну частину цілісної структури, художник демонструє високу художню культуру у ставленні до макета книги. Його обкладинки завжди продумані й чітко функціональні. Майстерно використовуються декоративні елементи, рамки,

лінійки – все те, що допомагає композиційно об'єднувати шрифти з малюнком. Ілюстрації В. Ігнатова насичені гумором і гротеском, що сприяє відображенню психологічних особливостей літературних персонажів. Його малюнки приваблюють легкістю і свободою, а декоративність їм надають локальні колірні плями. Віддавши значну данину стилізації образів, художник пішов шляхом оригінальної й іронічної інтерпретації літературного тексту (рис. 4).

Навіть відомий український художник-графік Анатолій Базилевич, який створив багато неперевершених ілюстрованих книжок, розглядав книгу в ракурсі єдиної конструктивної структури. У його творчому доробку є композиції супер-обкладинок, обкладинок, ілюстрованих титульних розворотів, із виконаними стилізованими надписами в самих малюнках.

Рис. 5. А. Базилевич.
Обкладинка до книжки
«Цап та баран», 1976 р.

Рис. 6. К. Штанко.
Ілюстрація до поезій
Т. Шевченка, 1989 р.

Художник заселяє книжку гострохарактерними образами, сповненими живого гумору, гротеску й іронії – так доречні і зрозумілі дитині. Яскрава, колористика його ілюстрацій сприяє лаконічному образно-пластичному сприйняттю (рис. 5).

Єдність структурно-композиційного ансамбля в дитячій книжці – цінна якість, яка зустрічається, на жаль, не так часто. Прикладом такого гармонійного єднання стали творчі роботи митців, що працювали в цей період у видавництві «Веселка». До таких належать С. Артющенко, В. Ковальчук, М. Пшінка, К. Штанко та інші. Їхню творчість відрізняє спокійна, м'яка пластика постатей, тонко згармонований колір, а витончена стилізація посилює образотворче звучання ілюстрацій, декоративних заставок та кінцівок. Ці художньо-стилістичні складові забезпечують цільність всіх елементів макету книги.

Високими мистецькими якостями відзначаються ілюстрації Катерини Штанко. Художниця майстерно передає живий емоційний колорит тексту, володіє гнучким рисунком з привабливими соковитими барвами (рис. 6). Її малюнки немов наповнені чарівною усмішкою та витонченою ліричністю.

Звернення художників до романтичної гротескності допомагає їм передавати глибинний зміст й розуміння літературного твору. Так, органічними стали поєднання фантастичного і реального в ілюстраціях Світлани Кім. Лаконічною пружною лінією і м'якою колірною палітрою створює вона такі казково-зворушливі й романтичні образи (рис. 7).

Органічними виглядають гротескні й композиційно насичені ілюстрації Ігоря Вишинського. Особливе достоїнство художника – чіткий, злагоджений макет, що конкретно й динамічно передає логіку розвитку змісту. Розглядати його малюнки можна довго, насолоджуючись не тільки перипетіями

сюжету, але й різними відтінками почуттів, переживань. У них відчувається пластично-яскравий і виразний стиль, притаманний художнику (рис. 8).

Рис. 7. С. Кім.
Обкладинка до книжки
«Англійські казки», 1981 р.

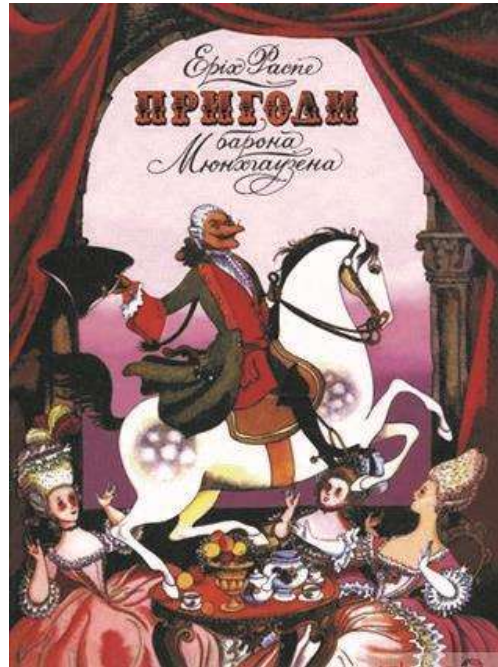

Рис. 8. І Вишинський.
Обкладинка до книжки
Ерїха Распе, 1999 р.

Зовсім інше рішення в оформленні «казкового» циклу демонструє художник-графік Олександр Кошель. Його малюнки завжди приваблюють яскравою, фактурною колористикою. Водночас колір зберігаючи свої просторові, предметні якості, послуговує матеріалом для побудови єдиної композиційної структури малюнків (рис. 9).

Високими мистецькими якостями вирізняються роботи відомого ілюстратора Сергія Артющенка. Художник вдало й послідовно втілює свій творчий задум від обкладинки до кінцівки, не втрачаючи при цьому ні виразності малюнків, ні розуміння важливості кожного, найменшого структурного

елементу книжки. Як досвідчений майстер, він об'єднує декоративні заставки на книжкових розворотах з графічно-довершеними ілюстраціями (рис. 10).

Дивовижно-витонченими ілюстраціями вирізняються книжки в оформленні львівської художниці Вікторії Ковальчук.

Рис. 9. О. Кошель.
Обкладинка до книжки
О. Іваненко, 2006 р.

Рис. 10. С. Артюшенко.
Обкладинка до книжки
І. Франка, 1980 р.

Це яскраве, декоративне видовище, в якому, між тим, знайшлося місце і влучній, дотепній характеристиці літературних героїв. Мисткиня приділяє багато уваги архітектонічній будові площини сторінки або розвороту. Її композиції легкі й динамічні, а тонкі акварельні малюнки насичені елементами національної української орнаментики (рис. 11).

До оформлення дитячої книжки у своїй творчості зверталися не тільки суто художники-графіки, але й художники-живописці. Так, відомий український живописець і

монументаліст Микола Стороженко проілюстрував понад тридцять книжок у київських видавництвах «Дніпро» й «Веселка». Створюючи вражаючі ілюстрації до різних видань, художник демонструє сплав монументальних композиційних знахідок та духовної енергії давніх ікон із графічно-образною системою літературного твору. До прикладу, в художньому оформленні збірки «Українські народні казки» (вид. «Веселка», 1987 р.) майстер надає великого значення характеру й тлумаченню казок як коштовній перлині народної глибинної мудрості. В ілюстраціях Стороженка немає полегшеної поверховості, адаптованої для дитячого сприйняття (рис. 12).

Рис. 11. В. Ковальчук.
Обкладинка до книжки
«Бог предвічний...», 2005 р.

Рис. 12. М. Стороженко.
Ілюстрація до книжки
«Українські казки», 1988 р.

«Навіть техніка виконання, зігріта найдавнішими традиціями і зовсім невласлива ілюстраторам (з використанням вогню і воску) – змішана техніка на основі енкаустики. Майстер широко звертається до традицій, та не вдається до стилізації, бо

полюбляє не поверхові прикмети, а глибинні шари, сучасну мову» – зауважує у своєму дослідженні мистецтвознавець О. Авраменко [1].

Професійна майстерність цих художників проявляється не тільки в умілому малюнку й гостроті композицій, а більшою мірою в увазі до площини аркуша як до складової єдиного макета.

Висновки. Виходячи з викладеного, є всі підстави стверджувати, що книжкова графіка II пол. XX ст. позначена розквітом ілюстрування для дітей та пошуком нових тенденцій у комплексному оформленні видань.

При всьому розмаїтті творчих індивідуальностей, майстри української книги зазначеного періоду приділяли значну увагу єдності книжкового ансамблю, де чіткий та злагоджений макет сприяє динаміці розвитку літературного сюжету. Ілюстратори, про яких йшлося, демонструють різноманітні в художньо-стилістичному відношенні зразки внутрішнього і зовнішнього оформлення видань для дітей. З'ясовано, що важливим чинником створення неповторних композицій комплексного оформлення книги полягає у тісному зв'язку стилістики шрифтового оформлення і малюнку. Природно, що велику роль у такому випадку відіграє зручність прочитання тексту й підпорядкованості всіх елементів композиції. Ціла низка видань для дітей цього періоду демонструє розуміння художниками складних завдань мистецтва комплексного оформлення і стає прикладом високої культури специфічного світу мистецтва дитячої книжки. Адже ілюстрація покликана переконливо і захоплююче залучати дитину в царину літературного сюжету, сприяти формуванню художнього смаку, культурного і духовного розвитку. Тому спроба привернути увагу до цієї проблеми видається актуальною і корисною.

Список використаної літератури:

1. Авраменко О. Образи вічної мудрості. Київ: Веселка, 1988. 134 с.
2. Валуєнко Б. Архітектура книги. Київ: Мистецтво, 1976. 344 с.
3. Валуєнко Б. Проблеми зовнішнього оформлення дитячої книжки. Київ: Веселка, 1976. 80 с.
4. Владич Л. Мовою графіки. Київ: Мистецтво, 1967. 248 с.
5. Заварова Г. Ілюстрація в сучасній книжці для дітей. Київ: Веселка, 1985. Сс. 118-127.
6. Зайцева В. Художня інтерпретація літературних образів Івана Котляревського у культурно-історичному контексті кінця ХІХ – початку ХХІ століть. Дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. Київ, 2019. 180 с.
7. Криволапов М. Анатолій Базилевич. Київ: Мистецтво, 1976. 96 с.
8. Лагутенко О. Українська графіка ХХ століття. Київ: Грані-Т, 2011. 240 с.
9. Ламонова О. Шляхи української графіки II-ї половини ХХ століття. «Мистецька мапа України. Київ». Проект Музею сучасного мистецтва України: Каталог. Київ, 2015. 248 с.

Veronika I. ZAITSEVA,

PhD in Arts, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: nika.zaytseva@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1160-1760

Alla B. BUIHASHEVA,

Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: ABB10@i.ua,
ORCID: 0000-0002-3549-195X

Gennadiy T. ZADNIPRYANYI,

Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: h.zadniprianyi@kubg.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-5185-1281

**FEATURES OF ARTISTIC STYLING
COMPLEX FORMATION OF THE UKRAINIAN
CHILDREN'S BOOKS OF THE SECOND HALF
OF THE 20TH CENTURY**

Abstract. Research in the field of the culture of creating books for children is a significant and integral factor in the development of modern book graphics as a whole. Ukrainian masters of book graphics of the second half of the 20th century laid down important artistic and stylistic features of the complex formation design of children's books. In particular, they preferred a substantive and plot-thematic combination of font design with illustrative ones. Research methodology consists in the application of general

scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction, unity of historical and logical) and art studies methods (comparative, typological, descriptive). This article is research of the peculiarities of the artistic stylization of the external design of the Ukrainian children's book of the second half of the 20th century as an example of the useful experience of the creative activity of modern illustrators. The practice of illustrating and designing a book, both for children and for adults, is extremely complex and diverse. During this period, special attention was paid to the synthesis of all elements of the book, from the artistic interpretation of the text to the architecture, rhythmic structure of the book, compositional systems and illustrations. And in this case, the illustration is not investigated as an independent problem, it is included in the complex unity of text, design and graphics as one of the constituent parts of the whole. Thus, special attention should be paid to the complex external design of children's books as a leading element in the semantic and visual perception of the book. The main difficulty in the work of an illustrator lies in the peculiarities of the child's psyche, related to the perception of the imaginary world and the real world. It is quite difficult for an artist to solve the problem of combining the logic of a literary plot and pictorial space with a flight of fantasy, which is so appreciated by children. At the same time, it is impossible to consider illustrations for children in isolation from the process of development of fine art, its theory and history. That is why the work of masters of the book art of Ukraine of the second half of the 20th century, who worked with the design of literature for children, is an extremely fruitful object of research.

Key words: research, book, art, illustration, cover, composition, artist, publisher.

References:

1. Avramenko, O. (1988). Obrazy vichnoyi mudrosti [Images of eternal wisdom]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
2. Valuyenko, B. (1976). Arkhitektura knyhy [Architecture of the book]. Kyiv: "Mystectvo" [in Ukrainian].
3. Valuyenko, B. (1976). Problemy zovnishn'oho oformlennya dytyachoyi knyzhky [Problems of external design of a children's book]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
4. Vladich, L. (1967) Movou grafiki [In the language of graphics]. Kyiv: "Mystectvo" [in Ukrainian].
5. Zavarova, H. (1985). Ilyustratsiya v suchasniy knyzhtsi dlya ditey [Illustration in a modern book for children]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
6. Zaitseva V. (2019). Hydognia interpretasia literatyrnyh obraziv Ivana Kotliarevskogo v kyltyrno-istorychnomy konteksti kinsia XIX – pochatky XXI stolit. [Artistic interpretation of Ivan Kotlyarevsky's literary images in the cultural and historical context of the late 19th and early 21st centuries: Dissertation research]. PhD Thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Krivolapov, M. (1976). Anatoliy Bazylevych [Anatoliy Bazylevych]. Kyiv: "Mystectvo" [in Ukrainian].
8. Lagytenko, O. (2011). Ukrayinska grafika XX stolittia [Ukrainian graphics of the 20th century]. Kyiv: "Grani-T" [in Ukrainian].
9. Lamonova, O. (2015) Shlyakhy ukrayins'koyi hrafiiky II-yi polovyny 20 stolittya. "Mystets'ka mapa Ukrayiny. Kyiv": Proekt Muzeyu suchasnoho mystetstva Ukrayiny: Kataloh [Paths of Ukrainian graphics of the 2nd half of the 20th century. "Art map of Ukraine. Kyiv". Project of the Museum of Modern Art of Ukraine: Catalogue]. Kyiv [in Ukrainian].